

О. Г. Гуменюк*

ВПЛИВ РЕЛІГІЇ НА ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ В ПЕРІОД ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Ставлення до релігії завжди відзначалося неоднозначністю та мінливістю — залежно від історичної епохи, політичного режиму, а також особистості того, хто досліджував це питання. Та попри будь-які обставини релігія як суспільне явище виявилася життєздатною і у різних своїх формах існує у всіх країнах світу. Нині в Україні, у процесі трансформаційних змін у суспільстві релігія переживає певний ренесанс.

Релігійна свідомість найдавніша серед інших видів людської свідомості. Суспільства, як усвідомлення людьми їх певної спільності, виникали саме на підставі спільної релігії, тоді як всі інші об'єднання мали вже похідний, вторинний характер. Тому релігія є основою будь-якої соціальності, хоча, будучи найглибшою її основою, вона рідше за інші усвідомлюється в цьому розумінні¹. Релігія постає як основа соціальності тому, що саме вона створює такі первинні засади суспільності, як солідарність, свобода, служіння. Релігія є не тільки першим та аморфним у своїй первинності підґрунтям суспільства — вона визначає характер цього суспільства, його обличчя та спрямованість, його культурні та моральні цінності².

Ставлення людей до релігії, її роль у житті особи та суспільства розглядали й аналізували у своїх працях такі, зокрема, дослідники, як Ю. Борунков, У. Джеймс, Б. Куценко, Б. Лобовик, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг, В. Ціба, С. Хассен, А. Сафронов, Ю. Макселон та інші.

Нині, в період глибокої трансформації суспільних відносин, в Україні зазнала суттєвих змін сама будова суспільства. Суперечності між системами інституційованих цінностей до і в ході трансформаційних процесів призвели до порушення принципу спадкоємності старших і підростаючих поколінь³. Особливо яскраво це помітно на прикладі залучення до релігійної соціальної інституції, коли в одній родині батьки можуть бути атеїстами, а діти — віруючими (і це доволі типова ситуація).

Процес відродження релігії так чи інакше торкається кожної людини, оскільки він має не лише соціальне, а й індивідуальне значення. Особливого впливу християнської моралі зазнає молодь. І це відповідним чином (і з позитивними, і з негативними наслідками) позначається на її соціалізації, тобто на формуванні систем соціогенних параметрів (соціальних настанов і соціогенних потреб) молодих людей, насамперед учнів і студентів. Відповідно актуальність досліджуваної проблеми не викликає сумніву.

Релігійна соціальна інституція зазнала значного впливу наслідків трансформації суспільства. І ставлення до неї теж змінилося корінним чином: відбувся перехід від масового атеїзму до широкого розповсюдження як традиційних релігій, так і різних нетрадиційних для нашого народу релігійних об'єднань. У цьому є як позитивні (наприклад, релігійний плюралізм), так і негативні моменти (виникнення численних сект і деструктивних культів). Причина таких процесів — порожнина, що утворилася після поразки “войовничого” атеїзму.

© Гуменюк О. Г., 2006

* доцент кафедри філософії та політології Хмельницького університету управління та права, кандидат психологічних наук

¹ Сафронов А. Г. Психологія релігії: Монографія. — К.: Ника-Центр, 2002. — 224 с.

² Психологія. З викладом основ психології релігії / Під ред. Юзефа Макселона. / Пер. з пол. Т. Чорновіл. — Львів: Свічадо, 1998. — 275 с.

³ Ціба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз): Навч. посіб. — К.: МАУП, 2000. — 152 с.

Можемо навчч спостерігати зміну ставлення до релігії на прикладі визначення самого терміна. Ось яке, наприклад, визначення релігії дає сучасний релігієзнавчий словник⁴: “Релігія — це духовний феномен, який виражає не лише віру людини в існування надприродного Начала, що є джерелом буття всього існуючого, а й виступає для неї засобом спілкування з Ним, входженням у Його світ. Особливістю релігії є те, що в ній відображаються не якісь зовнішні щодо людини сили, а такий її особистісний стан, який можна назвати станом самовизначення у світі, здобуття людиною самої себе”. А ось що можна було прочитати у словниковій радянських часів⁵: “Релігія — специфічна форма суспільної свідомості, прикметною ознакою якої є фантастичне відображення у свідомості людей пануючих над ними зовнішніх сил, при якому земні сили набувають виду неземних”.

Враховуючи актуальність проблеми, мету дослідження ми визначили так: з’ясувати, яким є ставлення молоді до релігії у період трансформації суспільства. Відповідно до окресленої мети було поставлено завдання:

- дослідити, у чому саме змінилося ставлення молоді до релігії під час трансформаційних перетворень у суспільстві;

- проаналізувати сутність ставлення молоді до релігії — чи відповідає вона внутрішнім переконанням або ж є даниною моді.

Для вирішення основних завдань було розроблено опитувальник за шкалою Р. Лайкерта. Опитування проводилося на факультеті управління та економіки Хмельницького університету управління і права. Кількісний склад вибірки — 50 осіб. Тобто респондентами були пересічні студенти, а не молодь, безпосередньо “занурена” в релігійне життя (яка постійно відвідує церкву, дїм молитви, синагогу тощо). Зрозуміло, що глибоко віруюча молодь має інше ставлення до релігії, ніж так звана звичайна молодь⁶.

93 % опитуваних зазначили, що сповідують православ’я, 7 % не визначилися з відповіддю. Цікаво співвіднести з цими даними те, що до віруючих людей себе відносять — 15 % (повністю згоден), а 85 % — коливаються (більше згоден, ніж не згоден). Постійно відвідують церкву лише 14 % опитаних. Тобто існує суттєвий розрив між віднесенням себе до певної релігійної конфесії та усвідомленням себе віруючою людиною (таблиця 1):

Таблиця 1.

Православний	93 %
Не визначилися з віросповіданням	7 %
Віруючий	15 %
Більше віруючий, ніж невіруючий	7 %
Постійно відвідую церкву	14 %
Інколи відвідую церкву	50 %
Ніколи не відвідую церкву	8 %
Часто відвідую церкву	14 %
Час від часу відвідую церкву	14 %

⁴ Релігієзнавчий словник / За ред. А. Колодного і Б. Лобовика. — К.: Четверта хвиля, 1996. — 279 с.

⁵ Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. — 4-е изд. — М.: Политиздат, 1981. — 315 с.

⁶ Суятінова Л. О. Вплив релігійної віри на соціалізацію молоді (у світлі ідей “третьої світової теорії”) // XXI століття: Альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія. — К., 2002 р. — 248 с.

Що стосується ставлення молоді до процесів, що відбуваються в релігійній інституції нині, то було отримано такі статистичні дані (у відсотках) (таблиця 2):

Таблиця 2.

(1 — зовсім не згоден; 2 — більше не згоден; 3 — не визначився; 4 — більш згоден, ніж не згоден; 5 — повністю згоден)

	Твердження анкети	1	2	3	4	5
1	Мені не подобається, що раніше всі були атеїстами, а зараз раптово стали віруючими	7	7	43	14	29
2	Перехід до релігійності — це свідомий вибір чи данина моді?	0	7	21	36	36
3	Раніше “якість” віри відповідала її зовнішнім проявам (наприклад, якщо ходиш до церкви, то ти віруючий), а зараз це не є критерієм справжності віри	21	7	7	44	21
4	Релігія має бути невід’ємною складовою частиною життя будь-якого суспільства	14	14	21	30	21
5	Добре, коли існує кілька релігійних конфесій, бо тоді можеш обирати ту церкву, яка відповідає твоїм поглядам	7	14	21	51	7
6	Лише одна церква (релігійне об’єднання) може бути вірною (має право на визнання)	7	37	7	21	28
7	Саме через релігійний плюралізм отримали розквіт різні деструктивні культури (наприклад, “Біле братство”), тому краще його зовсім не було б	7	14	28	0	51
8	Це погано, коли людина з якихось причин змінює своє віросповідання, переходить з однієї релігії до іншої	28	7	44	14	7
9	Мені було б цікаво відвідати інші релігійні конфесії, послухати там проповіді або лекції	28	28	23	14	7
10	Екуменічний рух (тобто рух, який прагне об’єднати християнські церкви) — це вихід із релігійних протиріч	7	0	36	43	14

Слід відзначити усвідомлення молоддю того, що перехід від масового атеїзму до широкого розповсюдження релігійності зумовлений переважно даниною моді (більш згодні 36 % та повністю згодні 36 % опитуваних), ніж переконаннями громадян. Про це свідчить і те, що більшість опитаних згодна з думкою, що раніше “якість” віри відповідала її зовнішнім проявам (наприклад, якщо ходиш до церкви, то ти віруючий), а зараз це не є критерієм справжності віри (більш згодні, ніж ні 44 %, повністю згодні 21 % опитуваних). Спостерігається також певна байдужість до змін, що відбулися у релігійній інституції — 43 % опитуваних не визначилося стосовно твердження “Мені не подобається, що раніше усі були атеїстами, а зараз раптово стали віруючими”.

Отримані дані дозволяють говорити про процес секуляризації сучасної української молоді. Секуляризація (від лат. *saecularis* — світський) — це процес звільнення від релігійного,

сакрального⁷. Секуляризація пов'язана із зменшенням впливу релігії на духовність та суспільні відносини. Це означає, що суспільство все більше схиляється до того, аби розглядати життя у відриві від будь-якого зв'язку з Богом чи релігією. Відбувається поступове розмивання віри у надприродне; в уявленнях людей все, що відбувається, обмежується лише цим світом та емпіричним досвідом. Релігійними цінностями частіше за все нехтують, а церква як інститут втрачає свій вплив у суспільстві (лише 30 % опитуваних більш погодилися, ніж ні, із твердженням, що релігія має бути невід'ємною складовою життєдіяльності будь-якого суспільства). Секуляризована людина, як і суспільство в цілому, може не відкидати релігію свідомо, але у повсякденному житті релігія відіграє все меншу роль. Як показало дослідження, людина може вважати себе православною (це зазначило 93 % опитаних), але невіруючою (лише 15 % зазначило, що вважають себе віруючими). Тобто навіть розрив між віднесенням себе до певної релігійної конфесії та відчуттям себе віруючою людиною. Типова секуляризована людина формально відносить себе до якоїсь релігії, але не виконує її вимог (або іноді формально може їх виконувати, наприклад, відвідувати церкву в свята — інколи відвідують церкву 50 % опитаних).

Секуляризація якраз і має прояв у тому, що людина може вірити в Бога, але в неї немає твердої переконаності, що Бог постійно присутній у її повсякденному житті, як то вважають віруючі. 94 % вірять у Бога, але 70 % не ходять до церкви⁸.

Серед факторів формування секуляризованого світосприйняття виділяють: 1) науковий світогляд; 2) плуралізм (у суспільстві можуть побутувати різні релігійні переконання, але жодне з них не є панівним); 3) індивідуалізація релігійного життя (громадське обговорення питань релігії вважається недоцільним, а сама релігія обмежується приватним життям людей та їх переживаннями).

Внаслідок перелічених тенденцій, суспільний устрій все менше відповідає релігійному розумінню життя. Релігійні переконання стають нестійкими та набувають відносного характеру, залишаючись лише особистими пріоритетами.

В добу середньовіччя процес секуляризації стримувався панівним становищем церкви в суспільному житті. Розгортання цього процесу відбувалося в епоху Відродження, в період Реформації. В сучасну епоху секуляризація пов'язується із зменшенням впливу релігії на духовність і суспільні відносини. Процеси секуляризації, як і сакралізації, за сутністю своєю є суто природними, тісно пов'язаними з проблемою прав людини й не можуть волюнтаристськими методами, силоміць впроваджуватися в суспільне чи особисте життя людини. За всіх інших рівних умов, молодь зазнає більшого секулярного впливу, аніж люди поважного віку.

Поняття секуляризму належить до іншої категорії. Воно означає свідомо сприйнятий світогляд, який відкидає будь-які форми віри та поклоніння. Секуляризовану людину можна охарактеризувати як "місіонера" секуляризму. Однак все ж вона відрізняється від типової світської людини, яка просто вважає, що релігія не потрібна, але не відчуває ворожості до неї. Секуляризована людина — не атеїст, це просто індивід, для якого релігія на практичному рівні повсякденного досвіду *перестала бути актуальною*.

Моральність для секуляризованої людини трансформується в соціальний договір. Те, що визнається всіма членами групи, є критерієм оцінювання будь-якої поведінки в її середовищі. Суспільство формує свої моральні норми та принципи, а також власне розуміння істини на основі певних соціальних та економічних потреб. Якщо щось приносить користь і практикується досить великою кількістю людей, то це визнається і навіть заохочується. Переконаність у тому, що все відносно, заперечує існування будь-яких об'єктивних моральних норм та принципів, покликаних контролювати розвиток суспільства. Замість того, щоб говорити про істину, секуляризовані люди говорять про "істинне для вас".

⁷ Паулін Дж. Библейская истина в современном мире. — Заокский: Источник жизни, 2000. — С. 254-260.

⁸ Там само.

Відтак результати нашого дослідження повністю відповідають ознакам процесу секуляризації сучасної молоді. Потрібно лише зазначити, що секуляризація нині має не локальний, а світовий масштаб. Особливість української секуляризації полягає в тому, що вона відбувається на фоні релігійного відродження, зумовленого трансформацією суспільства. Бурхливість розвитку різних релігійних течій (як традиційних для України, так і нетрадиційних) у більшості своїй зумовлена даниною моді, а не істинності релігійних почуттів віруючих (36 % опитаних повністю згодні з цим, а 36 % більш згодні, ніж ні).

Після проголошення Україною незалежності релігійна інституція отримала можливість вільного розвитку, чим і привернула до себе увагу багатьох людей, особливо після тривалої заборони майже будь-якого релігійного життя. Саме в цьому і полягає особливість (якщо не сказати — парадоксальність) трансформаційних процесів, які відбуваються в релігійній інституції — відродження релігійності на тлі секуляризації. А саме: людина може прихильно ставитися до релігії, підтримувати релігійний плюралізм, відносити себе до певної релігійної конфесії, підтримувати екуменічний рух (тобто може бути обізнаною з процесами, які відбуваються в релігійній інституції), але не вважати себе віруючою, не виконувати настанов, на яких наголошує дане релігійне об'єднання.

Дослідження показало, що молодь у своїй більшості обирає відповідь “не визначився”, або ж відповіді загального змісту (тобто повністю відповідають тим змінам у ставленні до релігійної інституції, які були описані вище: ставлення, у порівнянні з радянськими часами, змінилося кардинально). Але зміна ставлення до релігії, її сприйняття у звичайній молоді (студентів звичайних навчальних, а не спеціальних релігійних закладів) торкнулося здебільш зовнішніх аспектів релігійного життя. Тобто роль релігії у повсякденному житті молоді поки що носить лише номінальний, поверховий характер, поступаючись значущістю впливу іншим соціальним інституціям⁹.

Дослідження засвідчило також, що сутність ставлення молоді до релігії не відповідає її внутрішнім переконанням, а є даниною моді, оскільки існують зазначені вище суперечності між віднесенням себе до певної релігійної конфесії та відчуттям себе віруючою людиною, виконанням певних релігійних дій (постійно відвідують церкву лише 14 % опитуваних).

На основі вищезазначеного ми можемо зробити такі висновки:

1. Релігійна інституція, у зв'язку з трансформацією суспільства, зазнала певних змін — відбувся перехід від масового атеїзму до широкого розповсюдження як традиційних релігій, так і інших релігійних об'єднань.

2. Ставлення студентів до релігії, внаслідок суспільних трансформаційних процесів, змінилося з негативного (коли релігія та будь-яке релігійне життя відкидалося, вважалося хибним) на позитивне (релігійне життя вважається вільним виявом світоглядних переконань та духовності особистості).

3. Ставлення молоді до релігії відображає трансформаційні перетворення в суспільстві — відбувся перехід від повного заперечення релігії до прихильного ставлення до неї, віднесення себе до відповідної релігійної течії (93 % респондентів вважають себе православними), люди знають, що відбувається в релігійній інституції¹⁰.

4. Сутність ставлення до релігії не відповідає внутрішнім переконанням молоді (93 % опитаних відносять себе до православних, лише 15 % — до віруючих), що пояснюється секуляризованістю молодих людей.

5. Особливість української секуляризації полягає в тому, що вона відбувається на фоні релігійного відродження, зумовленого трансформацією суспільства.

Стаття рекомендована до друку кафедрою філософії та політології Хмельницького університету управління та права (протокол № 3 від 12 жовтня 2006 року)

⁹ Суятінова Л. О. Секуляризація в період трансформації суспільства в Україні // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. — К., 2003. — Т. V. Ч. 1. — С. 242-246.

¹⁰ Там само.